

цесуального права, самостійно існувати без інших елементів цієї системи не зможе.

По-н'яте, правовий інститут зовні у структурі нормативно-правового акту повинен виокремлюватися у певну структурну частину (параграф, главу, розділ, книгу тощо). Так, В.С. Якушев стверджує, що правові інститути закріплюються у вигляді глави або розділу [7, с. 66–67].

Якщо подивитися на структуру ЦПК України, де закріплюється інститут відновлення втраченого судового провадження, можна побачити, що найбільшими його структурними елементами є розді-

ли, які діляться на глави, окремі глави поділяються на параграфи. Найнижчим структурним елементом ЦПК України є стаття зі своєю внутрішньою структурою.

Висновки. Таким чином, сукупність правових норм, які регламентують суспільні відносини щодо відновлення втраченого судового провадження в цивільному процесі, виступає самостійним правовим інститутом галузі цивільного процесуального права. Без даного інституту регламентувати вказані відносини за допомогою загальних норм цивільного процесуального законодавства було би неможливо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шерстюк В.М. Основные проблемы системы гражданского процессуального права : автореф. дис. ... д. ю. н. : спец. 12.00.03 «Гражданское право; семейное право; гражданский процесс; международное частное право» / В.М. Шерстюк. – М., 1989. – 44 с.
2. Дембо Л.И. О принципах построения системы права / Л.И. Дембо // Советское государство и право. – 1956. – № 8. – С. 88–98.
3. Шагиева Р.В. Процессуально-правовые нормы и некоторые вопросы их реализации в зрелом социалистическом обществе (общетеоретические проблемы) : дис. ... к. ю. н. : спец. 12.00.01 / Р.В. Шагиева. – Казань, 1982. – 174 с.
4. Киримова Е.А. Правовой институт: понятие и виды : [учеб. пособ.] / Е.А. Киримова ; под ред. И.Н. Синякина. – Саратов : Саратов. гос. академия права, 2000. – 55 с.
5. Ефремова Н.П. Восстановление утраченных уголовных дел : дис. ... к. ю. н. : спец. 12.00.09 / Н.П. Ефремова. – Омск, 2001. – 220 с.
6. Корякин И.П. Отрасль права и институт права: аксеология цивилитарного права / И.П. Корякин // Вестник Карагандинского юридического института Министерства внутренних дел Республики Казахстан. – 2004. – Вып. 2(10). – С. 152–156.
7. Якушев В.С. О понятии правового института / В.С. Якушев // Правоведение. – 1970. – № 6. – С. 61–67.

УДК 347.65/.68

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МЕХАНІЗМУ ОХОРОНИ СПАДКОВОГО МАЙНА

THE LEGAL REGULATION OF THE PROTECTIVE MECHANISM OF THE INHERITANCE PROPERTY

Мельник Ю.О.,

*магістр права, юрист II класу, прокурор
прокуратури Волочиського району Хмельницької області*

У статті розглядаються питання, які стосуються проблеми механізму реалізації охорони спадкового майна. Аналізуються питання виникнення прав та обов'язків щодо вжиття охорони спадкового майна. Розкриваються сутнісні характеристики та мета інституту охорони спадкового майна. Доводяться факти непропорційності та колізійності закріпленого інституту охорони спадкового майна. Робляться акценти на прогалинах в законодавстві та пропозиції по їх усуненню.

Ключові слова: спадкове право, спадкові правовідносини, охорона спадщини, механізм правового регулювання охорони спадкових правовідносин.

В статье рассматриваются вопросы, касающиеся проблемы механизма реализации охраны наследственного имущества. Анализируются вопросы возникновения прав и обязанностей по принятию охраны наследственного имущества. Раскрываются существенные характеристики института охраны наследственного имущества. Доводятся факты непропорциональности и коллизийности закрепленного института охраны наследственного имущества. Делаются акценты на пробелах в законодательстве и предложения по их устранению.

Ключевые слова: наследственное право, наследственные правоотношения, охрана наследства, механизм правового регулирования охраны наследственных правоотношений.

The article is devoted to the issues concerned the problem of realization of the protection mechanism of the inheritance property. The author paid attention to the scientific groundworks on legal regulation and protection in law. The latest researches in the legal doctrine of the inheritance law and the current legislation have been determinate. The author analyzed the issues of rights' and liabilities' creation in the sphere of the inheritance property's protection, estimated their temporal merits and emphasized that because of rights' and liabilities' constant time equivalents, there are grounds for explanation of its accrual in the context of the right on the inheritance property.

Key words: inheritance law, inheritance relations, protection of inheritance, mechanism of the legal regulation of the inheritance property's protection.

Актуальність теми. Факт смерті, як відомо, є підставою для відкриття спадщини, чим зумовлює «перехід прав та обов'язків від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців)» (ст. 1216 ЦК України). Це означає, що законодавче регулювання спадкових відносин, повинно забезпечувати не тільки реалізацію права на спадкування, але й гарантувати механізм збереження спадкової маси для спадкоємців. Однією із таких юридичних конструкцій, що закріплена законодавцем в ЦК України, є такий спеціальний інститут спадкового права, як інститут «охорони спадкового майна» (ст. 1283 ЦК України). Покладення на нього функції врегулювання правовідносин по процедурі охорони спадкового майна повинно утворювати ряд умов по збереженню спадкового майна із подальшим переходом у власність того чи іншого спадкоємця. Проте попри гарантування державою непорушності права власності недосконалість цього інституту, що виражається у відсутності належного механізму врегулювання відносин по охороні спадкового майна на даній стадії, здатне призвести до порушення прав спадкоємців, втрати спадкового майна тощо. А відтак, дослідження механізму правового регулювання охорони спадкового майна є доволі актуальним та потребує дослідження.

Вітчизняними дослідниками, які переймалися сучасним станом проблем задля врегулювання спадкових відносин на доктринальному рівні (Н.М. Бараннік [2], Ю.О. Заїка [3], С.В. Мазуренко [7], Р.А. Майданик [8], О.В. Коротюк [6], О.О. Кармаза [4], Є.О. Рябоконт [11], К.І. Чижмарь [12], В.Ю. Чуйкова [14], С.Я. Фурса, та Є.І. Фурса [13] та ін.), на жаль, належним чином не приділялось достатньої уваги інституту охорони спадкового майна. Стан судової практики [10], що виробилась у світлі спадкового права, з часу дії ЦК України 2003 р., суттєвим чином також не виробив, а відтак, і не відобразив чітких рекомендацій по комплексному уявленню правового регулювання спадкових правовідносин в аспекті охорони спадкового майна.

За таких умов й постає нагальна потреба вирішення проблеми недосконалості врегулювання інституту охорони спадкового майна, в контексті механізму правового регулювання, через з'ясування основних інструментів, які повинні забезпечити та гарантувати його збереження, що й представляється нами за мету дослідження.

Виклад основного матеріалу. Так, з'ясовуючи проблеми механізму правового регулювання, важливо взяти до уваги, що у праві механізм правового регулювання завжди здійснюється із досягненням певної правової мети, яка в залежності від завдань тієї чи іншої галузі права характеризується рядом специфічних обставин, що дозволять найбільш чітко врегулювати правовідносини.

Досліджуючи механізм правового регулювання, С.С. Алексєєв вважає, що він сам по собі «характеризується та охоплюється цілим комплексом фрагментів правової дійсності, як ото правових засобів, які знаходяться в послідовному ланцюжку, що по-

кликани в кінцевому результаті забезпечити вирішення життєвої ситуації на підставі права» [1, с. 251]. Власне, з даним тезисом слід повністю погодитись, оскільки він доволі точно відбиває правову природу механізму правового регулювання, і що особливо актуально – відображає зміст його як правової конструкції. Відстежується і завдання, тобто мета правового регулювання за суттю. Натомість мета механізму правового регулювання в спадковому праві, виступатиме відповідним орієнтиром розвитку та динаміки спадкових правовідносин в контексті безпосередньо інституту охорони спадкового майна, який, очевидно, не може йти у розріз із загальними засадами спадкового права, цивільного права тощо.

З цього приводу варто прислухатись до позиції З.В. Ромовської, яка справедливо відмічає, що «потреба забезпечення охорони спадщини виникла насамперед непоодинокими фактами зникнення речей, особливо цінних, які були при людині в момент її смерті або знаходились в її помешканні» [9, с. 954]. Отож, як уявляється, такі обставини насамперед відбивають специфіку та динаміку виниклих спадкових відносин та вказують на необхідність збереження об'єкту регулювання спадкових відносин – спадкової маси, а тому це й пояснює відповідну потребу вироблення чіткого механізму охорони спадкового майна.

На нашу думку, ситуація додатково ускладнюється ще й тим, що факт відкриття спадщини зумовлює виникнення спадкових прав та обов'язків, як тих, що надають можливість управляти майном, так і тих, які вказують на необхідність взяти на себе обов'язки по забезпеченню та охороні такого майна. Зрозуміло, що, з одного боку, можливість їх реалізації залежить від методу регулювання цивільних правовідносин – диспозитивного; з іншого – у випадку потреби здійснення управління майном, засадничої функції режиму власності є те, що вона зобов'язує, постає за очевидне виявлення імперативу в методі правового регулювання відносин по охороні спадкового майна.

Більше того, особливо актуальним видається й та обставина, що правові категорії прав та обов'язків характеризуються темпоральними властивостями, тобто окреслюються часовими межами (строками, термінами), які визначають часовий еквівалент їх дії.

В якості прикладу можливо змодельувати таку обставину, яка демонструє, що після відкриття спадщини ані нотаріус, ані той чи інший спадкоємець не можуть оперативним вплинути на долю охорони спадкової маси. Це пов'язано із тим, що таке майно може мати режим рухомого майна (який характеризується динамічністю) або ж майно, яке постійно збільшується. Попри це можливо уявити складність, що пов'язана із територіальною незручністю його розташування, де таке майно знаходиться не за місцем відкриття спадщини тощо.

Тому вважаємо, що за таких обставин фактично у спадкоємців втрачається реальна можливість управління спадковою масою в межах її схоронності. Адже центральною нормою, яка визначає інститут охорони майна, закріплюється положення про те, що «...охорона спадкового майна здійснюється в інтер-

есах спадкоємців... з метою збереження його до прийняття спадщини спадкоємцями...» (ч. 1 ст. 1283 ЦК України). Також слід звернути увагу, що дана норма викладена у банкетний спосіб, однак, аналізуючи цивільне законодавство, не вдається віднайти той чи інший нормативно-правовий акт, який б врегулював механізм процедурно-правових засобів по охороні спадкового майна.

За таких умов не зовсім прийнятною та належною для правозастосування є виклад законодавцем і ч. 2 цієї статті, яка вказує на те, що «...нотаріус... з власної ініціативи або за заявою спадкоємців вживає заходів щодо охорони спадкового майна», а така охорона «...триває до закінчення строку, встановленого для прийняття спадщини» (ч. 3 ст. 1283 ЦК України). І хоча зрозуміло, що для прийняття спадщини законодавцем визначений строк у шість місяців, який починається з часу відкриття спадщини (ч. 1 ст. 1270 ЦК України). Однак слід предметно вказати на те, що якщо хоч строк тривання самої «охорони» визначений, то про строк для вжиття охорони спадкового майна у ЦК України не йдеться.

Зрештою, відносно вжитої законодавцем термінології «...вжиття заходів щодо охорони спадкового майна (курсив власний. – Ю. М.)» слід вказати, що такий зворот вимощений в імперативній формі та означає, що за обставин, зумовлених потребою здійснення охорони спадкового майна, постає за очевидне і те, що можливість на реалізацію права та виконання обов'язків по вжиттю заходів охорони спадкового майна виникає хоч одразу після відкриття спадщини (факту смерті), до прикладу, у нотаріуса – у момент отримання інформації про смерть спадкодавця та наявність майна, яке потребує охорони; у спадкоємців – в момент, коли вони дізналися про наявність такого майна, яке потребує охорони, зумовленого фактом відкриття спадщини, тощо.

Задаючись питаннями часового еквіваленту виникнення прав та обов'язків та можливістю їх здійснювати, виникають надскладні питання процедури (а) ідентифікації такого майна та віднесення його за померлим, тобто його встановлення у відповідній кількості та об'ємі; (б) визначення способу охорони такого майна; та (в) проведення процедури з дотриманням прав та обов'язків, принципів цивільного законодавства на закріплення відповідальної особи по збереженню та охороні майна. Адже наведені кореляти є саме ознаками механізму правового регулювання інституту охорони спадкового майна, оскільки відображають зміст та форму інституту охорони спадкового майна.

Слід задатися і питанням, коли потрібна охорона майна і якими критеріями повинна (може) керуватися особа, що приймає рішення чи то клопоче про охорону спадкового майна. На нашу думку, слід вказати насамперед на те, що коли виникає загроза у його знищенні, пошкодженні, втраті. Адже такі обставини цілком точно узгоджуються із іншими нормами цивільного законодавства по збереженню майна, по захисту майна, нормами по визначенню спричиненої шкоди тощо.

Дослідники інституту охорони спадкового майна стверджують, що «охорону спадкового майна слід розглядати як комплекс організаційно-правових, інформативних та інших, зазвичай термінових заходів, спрямованих на виявлення спадкового майна, проведення його опису, запобігання його втрати, порушення його цілісності, кількісного зменшення та зниження показників якості, що мають вживатися нотаріусом або посадовою особою органу місцевого самоврядування в інтересах спадкоємців, відказоодержувачів та кредиторів спадкодавця [12, с. 307]». Отож, дійсно, дана позиція повністю узгоджується із правовою конструкцією правової природи механізму правового регулювання.

І хоч в доктрині цивільного права визначається ряд особливостей та пересторог щодо тлумачення змісту ст. 1283 ЦК України, як-от: «вжиттю заходів щодо охорони спадщини може передувати опечатування дверей помешкання, виставлення зовнішньої охорони» [9, с. 955]; «під час опису може бути виявлено майно з різним правовим режимом, включаючи майно, перебування якого у власності громадян заборонено законодавством... майно, щодо якого передбачений спеціальний порядок набуття права власності, державні нагороди, пам'ятки археології тощо» [12, с. 316] і т. д., – забезпечити вирішення питання щодо охорони майна в прямо передбачений законом спосіб видається неможливим. Це пояснюється відсутністю в ЦК України, як основному акті цивільному законодавча, належного механізму. Як правило, це призводить до відсутності саме того контексту правовідносин, що пов'язані із процедурою охорони спадкового майна, а відтак, і до відсутності визначеності чітких прав та обов'язків учасників спадкових відносин. За відсутності останніх неможливо і їх дотриматись, виконати та реалізувати, а отже, і нести відповідальність за неналежне виконання чи зловживання такими.

Як справедливо відмічає В.С. Ковальський, розкриваючи питання охоронної функції права, що саме завдяки охоронній функції відбувається перехід найбільш значущих суспільних інтересів і потреб на рівень охорони та захисту прав і свобод суб'єктів правових відносин, забезпечення правових вимог, а також реалізація відповідних приписів у правовій поведінці. На думку вченого, саме у цій функції об'єднуються і інструментальна цінність, і соціальна ефективність, і соціальна справедливість, адже її ефективність визначається ступенем охорони національних інтересів, правового порядку, узгодженого скоординованого впливу на пріоритетні правові сфери, які й забезпечують захист прав і свобод громадян [5, с. 104]. Таким чином, можливо вказати на те, що механізм правового регулювання охорони спадкового майна є проявленням охоронної функції права, а тому повинен включати ряд інструментів по збереженню спадкового майна задля належного врегулювання цивільних правовідносин на етапі, що виділяється безпосередньо для отримання спадщини.

Висновки. Таким чином, можливо констатувати, що Книгу 6 в Главі 87 ЦК України, яка містить

положення щодо здійснення права на спадкування, необхідно після ст. 1287, доповнити новими статтями 1287-1 і т. д., передбачивши найбільш повний механізм оформлення охорони спадкового майна при здійсненні права на спадкування, врахувавши при цьому: питання, що стосуються строку; форми та процедури покладення прав та обов'язків по утриманню майна, його охороні; передбачити засоби, та спосіб охорони спадкового майна; врегулювати питання відповідальності за неналежне виконання

обов'язків по охороні майна тощо. Саме вирішення таких обставин дозволить забезпечити належним чином охорону не тільки спадкового майна, але й охорону прав спадкоємців, дозволить реалізувати інститут охорони спадкового майна, чим зумовить відповідне та належне правове регулювання його охорони. А на доктринальному рівні сприятиме вирішення місця та теоретико-правової конструкції інституту охорони спадкового майна та його місця в системі цивільного права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алексеев С.С. Собрание починений в 10 т. Т. 6 / С.С. Алексеев. – М. : Статут, 2010. – 480 с.
2. Баранник Н.М. Наследство. Наследники. Наследование : [учеб.-практ. пособ.] / Н.М. Баранник, А.П. Синельник. – Х. : Эспада, 2005. – 214 с.
3. Заїка Ю.О. Спадкове право в Україні: становлення і розвиток : [монографія] / Ю.О. Заїка ; 2-е вид. – Київ : КНТ, 2007. – 288 с.
4. Кармаза О.О. Спадкування у сучасному міжнародному приватному праві : автореф. дис. ... к. ю. н. / О.О. Кармаза. – Київ, 2006 – 19 с.
5. Ковальський В.С. Охоронна функція права : [монографія] / В.С. Ковальський. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 336 с.
6. Коротюк О.В. Судова практика у справах про визнання заповітів недійсними / О.В. Коротюк ; за заг. ред. О.І. Євтушенко. – К. : ОВК, 2012. – 408 с.
7. Мазуренко С.В. Спадковий договір в цивільному праві України : автореф. дис. ... к. ю. н. ; Одес. нац. юрид. акад. – О., 2004. – 20 с.
8. Майданик Р.А. Спадковий договір у цивільному праві України / Р.А. Майданик // Університетські наукові записки. Часопис Хмельницького університету управління та права. – 2007. – № 2(22). – С. 90–105.
9. Коссака В.М. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України / В.М. Коссака. – К. : Істина, 2004. – 976 с.
10. Про судову практику у справах про спадкування : Постанова Верховного Суду від 30.05.2008 р. № 7 [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-08>.
11. Рябоконт Є.О. Спадкове правовідношення в цивільному праві : дис. ... к. ю. н. : спец. 12.00.03 / Є.О. Рябоконт ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 229 с.
12. Спадкове право. Практика застосування нотаріусами України / За заг. ред. В.М. Марченка. – Х. : ФО-П Лисяк Л.С., 2012. – 736 с.
13. Фурса Є.І. Спадкові правовідносини у нотаріальній та судовій практиці : автореф. дис. ... к. ю. н. : спец. 12.00.03 / Є.І. Фурса ; НАН України, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2004. – 20 с.
14. Чуйкова В.Ю. Правовые вопросы наследования по завещанию : дис. ... к. ю. н. : спец. 12.00.03 / В.Ю. Чуйкова ; Нац. юр. акад. Украины им. Ярослава Мудрого. – Х., 1999. – 159 с.